

Meeste jutud. Sissevaade militaarsete legendide traditsiooni

Eda Kalmre

Teesid: Artiklis keskendutakse meeste militaarsete pärimusele põhiliselt Nõukogude sõjaväes, aga ka Eesti Kaitseväes teeninud meeste seas levinud legendide ja nendega seotud kuulujuttude kaudu. Paljud neist grupisest ühtsustunnet tekitanud lugudest on siiani meeste suulises traditsioonis. Kahjuks ei ole neid juttude aktuaalse leviku ajal kogutud, aga siiski on nüüd võimalik sellest traditsioonist aimu saada spetsiaalsetest militaarsete huvidega internetikogukondade foorumitest (nt www.militaar.net), mõningast võrdlusainest pakub 1990. aastatel rahvaluulearhiivi laekunud materjal. Meeste, sh endiste sõdurite meenutatud legendid ja kuulujutud keskenduvad lugudele peidetud relvadest, distsipliinist, sõjaväeteenistuse vältimise viisidest, seksist, saatusest ning õnnelikest vedamistest, aga juttu on ka kohalikest erilistest objektidest (sildadest, salateedest jm).

Võtmesõnad: kuulujutud, linnalegendid, militaarsus, Nõukogude armee, sõduripärimus, sõjaväeteenistus

DOI: <https://doi.org/10.7592/methis.v26i33.24135>

Minu kodukülas Tartumaal Kriimani järve ääres räägivad mehed viimase sõja ajal järve uputatud sõjatehnikast. Eriti suure õhinaga levitavad neid jutte viimastel kümnenditel külla ja selle lähikonda elama asunud nooremapoold mehed. Eri versioonide järgi on tegemist kas tanki, lennuki või suurtükiga. Jutt tundub oma konteksti tõttu üsna usutav, sest Kriimani järve sügavuseks on mõõdetud kuus meetrit ja sõja ajal käis külast üle vähemalt üks suur lahing, ära põles mitu talu ning külarahvas varjas end koos loomadega sügavas Kriimani orus. Tegemist võib olla tõi looga, kui ainult neid peidus suurtükke ja tanke poleks juttude järgi lähikonnas peidus veel mitmeid. Näiteks Nõukogude ajal armastasid siinse põhikooli poisid rääkida külast mõne kilomeetri kaugusele sohu vajunud tankist (vt Kalmre 2022, 183, 257). Sellise „varanduse“ leidmine pole muidugi ilmvõimatu, aga tõsiasi on, et kui juttude tõepärasse süveneda, siis selgub, et arvajaid ja uskujaid leidub, aga päriselt oma silmaga asja näinud tunnistajaid polegi võimalik tuvastada. Kriimani jutu puhul on tähelepanuväärne veel see, et seda ei räägitud eriti laialt sõjajärgsetel kümnenditel, populaarseks on see muutunud just külaelanike vahetudes 21. sajandil.

Tegelikult võib neid jutte pidada üsna tüüpiliseks osaks meeste militaarsete juttu-traditsioonist. Need meeste ootusi, väärtushinnanguid ja ideoloogiaid edastavad lood räägivad lähiajaloo toimunud näiliselt tõestest sündmustest. Neil narratiivididel on tugevad, ilmselt osalt just soospetsiifkalt lähtuvad ühised jooned ja uskumuslik alus ning neile on iseloomulik korduvus.

Legendid ja soospetsiifika

Folkloristikas määratletakse niisuguseid jutte vanema muistendižanri tänapäevaseks edasiarenduseks, tänapäeva muistenditeks, rahvusvahelise folkloristika päraselt ka linnalegendideks, linnalugudeks. Kõik need määratlused on pigem kirjeldavad kui analüütilised terminid. Järgneva sissevaate puhul on vahest kohe alguses oluline rõhutada, et tegemist on folkloristliku uurimusega, kus tegutsetakse nendesamade rahvajutu žanride (muistend, linnalegend, kuulujutt) ja motiivide eri- ja seaduspära raame silmas pidades. Selliseid lugusid peeti lihtsalt igapäevaelu osaks, selles aset leidnud tõeste juhtumite kirjeldusteks ning mitte ainult eesti folkloristikas, vaid ka maailma folkloristikas hakati neid jutte talletama ja folklooriks pidama alles 1980. aastatel, kui ilmusid esimesed monograafiad neil teemadel (vt nt Brunvand 1981; Virtanen 1987 jmt). Tegelikult lähtuvad need lood ju igapäevaelust ja selle probleemidest ning nagu juba eelpool öeldud, nende reaalse toimumise tõenäosus on sageli olemas. Ainult et rahvasuu ei räägi mitte ühest juhtumist, vaid sarnaseid juhtumeid oleks nagu palju, nii et seda võib nimetada traditsiooniks. Linnalegendidele, s.t siin edaspidi käsitletud lugudele, ongi iseloomulik traditsioonilisus, juttude teemad, süžeed ja motiivid neis korduvad. Mõningatel juhtudel, nagu ka siin edaspidi ilmneb, on sarnaseid jutumotiive ning süžeeiline võimalik leida läbi ajaloo.

Gillian Bennett on neid jutte iseloomustanud nn libiseva tõeskaala kaudu, mida on nimetatud ka muistendite retooriliseks kaalukuseks. Sisuliselt tähendab see seda, et vastavalt jutustamisel antud aktsendile võidakse neid rääkida tõestena (niisugune asi tõesti toimus), jutus võidakse kahelda ja lõpuks seda ka hoopis naljana võtta. Kusjuures üks ja sama süžee võib olla edasi antud lühiteatena-kuulujutuna või pikema väljarendatud jutuna (muistendina). Ette võib tulla süžeesid, kus olenevalt esitusest saab lugu olla personaalkogemuse osa, muistendi, memoraadi, nalja või kuulujutu vormis (Bennett 1988, 32–33; vt ka Kalmre 1996; 2008, 28–35 jm). Üks muistenditele iseloomulik joon on ka nende näiline konkreetsus: kõik oleks justnagu juhtunud kusagil ja kellegagi. Nende edasikandumiseks ei ole aga vaja ülearu täpseid ja kontrollitavaid allikaid, jutustajad väldivad neid (ala)teadlikult. Küllap nii oli ka jutuga Kriimani järve uppunud sõjatehnikast. Järveäärsete talude mehed teadsid liiga hästi, mis siin sõja ajal toimus, ning seda rääkides võis kuulajatel olla ohtralt vastuargumente. Aja möödudes ning kuulajaskonna vahetudes muutus aga lugu järjest usutavamaks, ka populaarsemaks. Asjaolu, et seda lugu oldi kuulnud kelleltki tuttavalt ja see omakorda kunagi siin elanud tuttava tuttavalt, andis jutustajale ja kuulajatele garanti, et tegemist on tõsilooaga.

Soostereotüüpidest ja -spetsiifikast lähtuvalt on tänapäeva muistenditega vähe tegeldud. On küll arutletud juttude sisus ette tuleva tegelaste soole iseloomuliku käitumise üle, nt kuidas eri soost jutustajad jutu sisu vastavalt oma soovile muudavad. Sugu on oluline faktor ka nende juttude leviku mõttes: kes räägib kellele ning keda

peetakse kangelaseks (vt Henken 2004). Sõda, sõjavägi, relvad, võitlus – need on loomuldasa teemad, mis on meeste pärusmaa, kuigi tänapäeval pole enam haruldased ka naissõdurid. See meeste pärimus, mille ühe osa moodustavad legendid, on Lääne folkloristikas arutluse alla tulnud põhiliselt sõdadega seoses, näiteks Vietnami, Korea või Iraani sõja puhul (vt Barden ja Provo 1995; Brunvand 2001 jt). Militaarseid jutte on liigitatud näiteks järgmiselt: koduse rinde lood, treeningulood, vägede transpordi lood, ellujäämise lood, tehnoloogilised lood (Brunvand 2000, 149). Paraku on aga nii, et ilmselt tulenevalt üsna erinevast kontekstist on eesti ainek selle materjaliga raske võrrelda ja nende eelnevalt viidatud käsitluste puhul on tegemist valdavalt esmaste liigitavate ja kirjeldavate sissevaadetega. Ilmselt võiks eesti ainesele lähedast võrdlusmaterjali leida vene ainese hulgast, aga vene folkloristikas hakati kaasaegse jutupärimusega, sh linnalegendidega tegelema alles hiljaaegu ning uurimusi Vene või Nõukogude sõjaväes käibel olnud legendide kohta kas pole tehtud või ei ole nad kättesaadavad. Igal juhul puudub selle artikli kirjutajal selline võrdlusmaterjal. Sarnaseid ülevaateid või uurimusi pole autoril teada ka Lätist ja Leedust. Ometi võib juba eelnevalt väita, et seegi ülevaade ei anna aimu ainult eesti meeste, vaid Nõukogude sõjaväes üldisemalt levinud legendidest.

Militaarse jutupärimuse puhul ei ole tegemist homogeense ainesega, osa sellest on sõjaväeteenistuse, relvade vms seotud universaalne materjal, osa tekib ja levib vastavas kontekstis, näiteks sõdade või konfliktide käigus. Mitmed algselt meeste või sõdurite repertuaaris ringelnud legendid ja neile toetuvad kuulujututsüklid on hiljem eriliste asjaolude tõttu jõudnud laiemasse käibesse. Üks niisugune on näiteks olnud endise Nõukogude Liidu aladel tuntud Afganistani sõjaga¹ seotud lausa muinasjutuline legend „Madu päästab poisi(d)“ (Kalmre 2018). Kuulujutud enamasti Baltikumi päritolu naisnaipritest, nn valgetest sukkpükstest, biatlonistidest, kes sõduritele pehmetesse kehapiirkondadesse tulistada armastavad, on ringelnud arvatavalt 1990. aastate algusest Vene sõdurite hulgas, kerkides üles imperialistliku Venemaa algatatud konfliktides ja sõjategevustes, viimati näiteks Ukrainas. Lugu on juba kümnendeid levitatud kõikvõimalike kanalite, ka filmide ning raamatute kaudu ja seda Vene sõdurite seas hirmust sõjaväljal sündinud lugu on oskuslikult ära kasutatud Venemaa ametlikus propagandas (Regamey 2017). Üks väga eriline ja laialt tuntuks saanud militaarne legend levis Venemaa sissetungi alguses Ukrainas. See on legend Kiievi kummitusest (*The Ghost of the Kiev*), müütilisest Ukraina piloodist, kes hävitas väidetavalt palju vaenlase lennukeid.

---

¹ Afganistani sõda – kodusõda, milles Afganistani Rahvademokraatliku Partei poolel osalesid 1979–1989 ka Nõukogude Liidu väed. USA ja Suurbritannia jt riigid sõdisid mudžahiidide poolel. Vt https://et.wikipedia.org/wiki/N%C3%B5ukogude-Afganistani_s%C3%B5da Kinnitamata andmetel sai selles sõjas hukka 36 Eestist pärit ajateenijat (Sildam 1999).

Ukraina kasutas seda legendi inimeste vastupanu ja võitlusvaimu tõstmiseks. Väidetavalt aitas loo viralseks minekule kaasa samateemaline arvutimäng.²

Materjal

Materjal, mis mul militaarsete legendide sissevaate jaoks kasutada, on pigem tagasihoidlik kui piisav, sest meeste pärimust, sh sõdurite pärimust on meil üldse vähe kogutud, eraldi meeste uskumusjuttudega pole üldse tegeldud. Enne 1990. aastaid ei tulnud see spetsiifiline meeste pärimuse teema Nõukogude totalitaarse riigi ideoloogia ja ka folkloristika enda pigem minevikku kui kaasaega suunatud vaate tõttu kõne alla. Alles Nõukogude Liidu lagunemise ajal 1989–1990 koguti folklorist Mall Hiimäe eestvõttel Eesti Rahvaluule Arhiivi Nõukogude armee ajateenijate pärimust. Üleskutse pealkirjaga „Teeme sõduripoistele teenistusaja sisustamiseks ühe ahvatleva ettepaneku“ ilmus 1989. aasta Nooruses (nr 8, lk 23). Ligemale 70 vastaja hulgas oli nii parasjagu armees teenivaid kui juba ajateenistuse lõpetanud noormehi. Selle materjali hulgas pole uskumusjutte, ongi see, mida üleskutses oodati: sõdurinaljad, släng, laulu-paroodiad ja albumid³ (Hiimäe 1996). Aastad 1989–1990 olid viimased, kui eestlased teenisid Nõukogude sõjaväes ja juba avatud Eesti ühiskonnas tekkis suurem avalik huvi ja kriitika selle teenistuse suhtes.⁴ 1990. aastatel oli sõdurihuumori teema rohkem üldise huvi keskmes ning peale „Vahva punasõduri ustaavi“ (Hiimäe 1992) ilmus veel teinegi väike kogumik rahvusvahelistest sõdurinaljadest (Armeehuumor 1996). Vene sõdurinalju esindavad selles kogumikus paraku ainult Nõukogude ajal üldises traditsioonis tuntud Stirlitzi ja Petka ning Tšapai naljad.

Eesti Kaitseväge pärimust (valdavalt slängi, nalju, laule) kogus Tartu ülikooli rahvaluule üliõpilane Merlin Lõiv aastatel 2003–2005.⁵ Need siin nimetatud kogud aastatest 1989–1990 ja 2003–2005 ei sisalda linnamuistenditeks kvalifitseeruvat materjali. Teejuhiks ja lisamaterjaliks selle teema juurde on ka mitmed mälestusteraamatud. Üks põhjalikum ja süsteemsem on näiteks „Nõukogude armee ja Eesti mees“ (Tammer 2010). Lõpuks, kõik need eelpool nimetatud uurimused ja trükised pakuvad valikut armeefolkloori teemadest ja taustateadmisi nõukogudeaegse teenistuse kohta.

2 Vt Petr Janečeki loeng „Ghost of Kyiv, White Tights and spring man. Eastern European Wartime rumours in comparative perspective“ <https://www.youtube.com/watch?v=zgl-pG6QV-0> Vt ka Wikipedia, Ghost of Kyiv, https://en.wikipedia.org/wiki/Ghost_of_Kyiv

3 Materjal asub Eesti Rahvaluule Arhiivi kogus RKM I 22. Vt ka ajastule iseloomulik Mall Hiimäe koostatud miniväljanne „Vahva punasõduri ustaav“ (24 lk), mis ilmus 1992. aastal kirjastuse Tungal väljaandena.

4 Selle perioodi ajakirjas Noorus ilmus näiteks sõduripoiste omaloomingut, luuletusi ja kirju ning huumorit, aga ka teade selle kohta, et 1989. aasta kevadest saavad üliõpilased sõjaväest tagasi kooli pöörduda (vt nt Noorus 1989, nr 4, 7, 8, 9, 12).

5 Materjal Eesti Rahvaluule Arhiivi käsikirjalises kogus EFA I 90 ja helilindistustena ERA MD 493–509, vt ka ERA KK 352 „Militaarfolkloorist Eesti Kaitseväes“.

1990. aastate teisel poolel algatasin ma mitu linnamuistendite kogumise võistlust rahvaluule arhiivi korrespondentidele ja laiemale üldsusele. Laekunud võistlustööde hulgas olid muu hulgas näiteks arhiivi kauaaegse korrespondendi Tiit Birkani lood, mille ma kogumise ajal kvalifitseerisin kohalikeks pajatusteks. Praegu, teades sellest materjalist rohkem, julgen väita, et tegemist oli üsna universaalse meeste jututraditsiooniga, mis folkloristlikus vaates kvalifitseerub tänapäeva muistenditeks ehk linnalegendideks.

Järgnevalt siin esitatud materjali tuumik pärineb aga internetifoorumist www.militaar.net alapealkirjaga „Militaarteemad minevikust kaasaega“ (edaspidi Militaarnet), teemadest „Linnalegendid“ (2009–2012) ja „Kuidas olete pääsenud ajateenistusest?“ (2005–2021) alafoorumist „Inimesed sõjas ja sõdade vahel. Mälestused“ ning „Lõhkevad sullepead ja muud vidinad?“ (2005) alafoorumist „Jututuba. Et juttu jätkuks“. Selles foorumis osaleb üle 11 000 valdavas enamuses meessoost liikme, kes teevad postitusi ja algatavad mitmesuguseid militaarteemasid nii minevikust kui kaasaegselt. Postitusi tehakse varjunimede alt ning osalejad on ka eri vanuses, on Eesti Kaitseväes teeninud mehi ning juba eakamaid, kes mäletavad armeeteenistust Nõukogude armees. Kuna tegemist on mälestustega, siis suhtutakse lugude tõepärasse kriitiliselt, kuigi enamasti väidetakse, et neid omal ajal usuti, aga praegu enam mitte niiväga. Paljud kirjutajad määratlevad neid ise linnalegendideks. Teades legendide ja nendega seotud kuulujuttude kogumise erilist spetsiifikat – neid on palju raskem koguda võrreldes näiteks naljade, laulude, sõnavaraga – siis on foorumi keskkond hea kogumiskoht või suisa valmis arhiiv, kus on koos lugu ja selle versioonid ning kontekst ja jutustajate-kuulajate hinnangud sellele loole. Kui Tiit Birkani kirjalikult esitatud lood on hästi vormitud valmis jutukesed/legendid, siis Militaarnetis võibki jälgida üsna loomulikku jutustamiskeskonda, kus diskuteeritakse, mälestusi jagavad eri väeüksustes teeninud mehed ja ka üksusekaaslased, räägitakse sama loo ja teemaga haakuvaid erisuguseid süžeid. Siin põimuvad nooremate ja vanemate jutustajate mälestused ja kogemused.

Teadaolevalt on järgnev käsitlus esimene katse anda mingitki üldisemat aimu eesti meeste militaarsesse traditsiooni kuuluvate linnalegendide ja nendega seotud kuulujuttude kohta. Kasutada olnud materjali eripära tõttu on artikli rõhuasetus suunatud vähem tänapäeva ja rohkem minevikku ehk siis Nõukogude aega. Järgnevas sissevaates püüangi anda ülevaate miliaarsete legendide teematikast, korduvatest motiividest ja süžeedest ning juttude kontekstist, püüdes võimaluste piires avada nende mitmekülgset tähendusruumi ning tuua välja põlvkondi ühendavad militaarsed lood.

Meeste militaarne maailm ja seda kajastavad lood

Me oleme harjunud sõjast mõtlema kui koletust inimsusevastasest traagilisest asjast ning seda see ju vaieldamatult ongi. Aga päris noorte meeste jaoks võis sõda kogu selle koleduse kõrval pakkuda ka põnevust ja seiklusi. Artikli autor ei olnud selle

tähenduse üle mõelnud ajani, kui ta aastaid tagasi Sõrve välitööde ajal intervjueris ühte kohalikku meest, kes oli Teise maailmasõja puhkedes, päris noore mehena, kaugest Sõrve külast sõtta sattunud. Mees oli kogenud koledaid asju, aga ütles ka, et see oli tema elu kõige suurem seiklus, ta ei oleks kunagi elus näinud nii paljusid Euroopa maid, linnu ja rahvaid, põnevad olid relvad ja eraldi väärtus omakasupüüdmatu rinde-meeste sõprus. Teisest maailmasõjast on möödunud peaaegu 80 aastat ja sõjast osavõtnud pole enam meie hulgas. Nende mälestustes, kelle lapsepõlv möödus sõjajärgsel ajal, oli sõjamoos ja sõjatehnika mängudes erilisel kohal, sest seda oli kerge leida ning need mängud tundusid nii põnevad. Kuigi põhilised sõjamängude harrastajad olid poisid, olid neisse poiste tegemistesse sõja järel tihtilugu kaasatud ka tüdrukud (vt Tuisk 2018). Seevastu jutud peidetud ja varjatud sõjatehnikast paelusid enamasti poisse ja mehi, kes olid agarad neid kuuldusi ka edasi rääkima.

Nende peaaegu 50 aasta jooksul, kui Eesti oli vastu oma tahtmist Nõukogude Liidu osa, oli kohustuslik armeeteenistus totalitaarse riigi sõjaväes väga ebapopulaarne. Teenistus Nõukogude armees oli sund ja karistus, hirmutav ja samal ajal eriline väljakutse, mida mäletati kogu elu. Artikli autor mäletab mitmest oma kogemusest, kuidas noormeeste sõjaväkke saatmise õhtu 1960.–1980. aastatel meenutas tihtilugu peiesid koos rohke toidu ja alkoholiga, kust siis sõjaväkke kutsutu parajalt napsisena kõige vanematesse riidesse riidetult varahommikul nn orjaturule ehk sõjakomissariaati läks (vt ka Tammer 2010, 48). Nõukogudeaegne väeteenistus tähendas toimetulekut võõrkeelega, tundmatu ümbruse ja kultuuriruumiga, distsipliiniga, võõra ideoloogiaga sadu, vahel isegi tuhandeid kilomeetreid kodust eemal. Oli ju tavaline praktika, et Nõukogude armee saatis eri rahvustest, erisuguse kasvatuse, hariduse ja kultuurilise taustaga noori mehi ühte väeüksusesse teenima võimalikult kaugele kodunt. Sõjaväe teenistusse võeti 18–21-aastasi mehi ja see kestis kaks aastat, mereväes kolm, 1950. aastatel vastavalt kolm ja neli aastat. Paljudest mälestustest ilmneb, et see sõprus, mis noormeeste vahel sõdurina tekkis, võis kesta eluaja, sest neid mehi ühendasid ühiselt jagatud mured ja rõõmud, raskused ja hirmud, aga ka ühised lood, naljad, koerused ja äpardused.

Armeeteenistust püüti vältida ka sellepärast, et üldiselt oli teada Nõukogude sõjaväes toimuv karm ja vägivaldne dedovštšina, mis tähendas seda, et vanemad sõdurid kiusasid ja alandasid nooremaid. See oli süsteem, mis toimis pidevalt, sest pärast tegid needsamad alandatud sedasama uute teenistusse tulnutega.⁶ Teine hirmutav asjaolu oli ajateenijate kasutamine konflikti- ja sõjakolletes (nt Afganistanis), kust ei pruukinudki elusana koju naasta.

---

6 Vt Tammer 2010, 20–22, 51–55 ja eraldi dedovštšinale pühendatud ajakirjanumber: *The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies*. (Dedovshchina: From Military to Society), 2004, nr 1. <https://journals.openedition.org/pipss/190>.

Olemasoleva materjali põhjal võib meeste legendipärimuse jagada kuude suuremasse valdkonda:

1. Sõjaväeteenistuse vältimise võimalused, imeline pääsemine sellest
2. Nn militaarsed unistused: peidetud relvad, salakohad, keldrid jms
3. Hoiatavad jutud distsipliinist
4. Suhted naistega ja seks armeeteenistuse ajal
5. Nõukogude propagandat naeruvääristavad lood
6. Jutud „kultuurilisest teisest“ Nõukogude sõjaväes

1. Sõjaväeteenistuse vältimise võimalused, imeline pääsemine sellest

Sõjaväeteenistusest kõrvalehoidmine on olnud populaarne teema nende meeste mälestustes, kes teenisid aega Nõukogude armees. See teema oli arutusel ka 2005. aasta detsembri Militaarneti foorumis teemas „Kuidas olete pääsenud ajateenistusest?“, kus kohe esmalt Eesti Kaitseväest eemalehoidmine karmilt hukka mõistetakse. Üldine hukkamõist ei ole ilmselt lasknud kinnistuda ka traditsioonilisemat tüüpi linnalegendidel Eesti Kaitseväest pääsemisest. Samal ajal viitab ka nüüdne statistika, et ehkki see ei ole populaarne jututeema, otsitakse ka nüüd võimalusi (põhiliselt terviseprobleeme), kuidas sõjaväeteenistusse sautmist vältida (vt Oidsalu 2023).

Mitmed siin esitatud suust suhu edasi kandunud lood Nõukogude sõjaväest pääsemisest kvalifitseeruvad ilmselt traditsioonilisteks legendideks. Üks kõige tava-pärasemaid viise sõjaväest kõrvalehoidmiseks oli teeselda vaimuhaiget, teine Nõukogude sõjaväes teenimise vältimise võimalus oli öine voodimärgamine (vt Tammer 2010, 35–36). Kuigi alati ei pruukinud ka see päästa ning simulantide avastamisest ja võimude petmisest räägitakse veel eraldi lugusid. Kolmas sõjaväest pääsemise viis, mis päriselus siiski ka ilm võimatu ei olnud, oli varakult loodud perekond ja kaks väikest last. Sõjaväest pääsu või teenistusaja edasilükkamist, ehk ka olulist lühenemist võimaldasid ülikooliõpingud või näiteks töö sõjatehases Dvigatel.

Teema on tõesti olnud väga eluline ja jutud Vene kroonust pääsemisest ei ole ringelnud ainult Nõukogude ajal. Neid lugusid on räägitud juba tsaariajal, kui teenistusse kutsuti 25 aastaks. Rahvasuus on räägitud lugusid kavalatest teenistusajalustest, kel õnnestus võime üle kavaldada, enamasti küll oma tervise hinnaga, mingi sodi suitsetamise abil oma kopse rikkudes või ennast füüsiliselt vigastades.

Eestikeelse ajakirjanduse algusest peale võib leida selle kohta hirmutavaid lugusid. Näiteks 1823. aasta Otto Wilhelm Masingu Maarahva Nädalalehes tuuakse ära lühivõtteid tollasest kohtuotsustest, kus viis noort maameest kartnud soldatiks minekut ja lasknud omal kõik hambad suust välja kiskuda, et nad 25-aastase väeteenistuse jaoks kõlbmatuks tunnistataks. Hiljem on sellele kurioossele juhtumile viidanud Uudisleht (vt Uudisleht 1938). Sel korral lõppes lugu kurvalt, sest asi tuli ilmsiks ning soldatiks tuli

ikkagi minna, peale selle anti veel kümme paari vitsu. Lampjalad kui üks levinumaid viise sõjaväest pääsemisel on tänapäevalgi aktuaalne, aga selle kõrvale on tekkinud ka muid võimalusi (vt Saare 1999; Vare 2000).

Ühel maapoisil olnud kange hirm vene kroonu ees. Ei teadnud kohe, mis teha, et sõjaväeteenistusest pääseda. Üks tuttav andis talle linnas ühe arsti aadressi, kes võivat tasu eest aidata. Poiss müüs lehmagi maha, et nõutud summat kokku saada. Sõitis siis linna tolle tohtri juurde. See võttis meelega vastu ning vaatas poisi läbi. Mingit viga ei leidnud, poiss oli terve nagu popsi porgand. Aga kuna ta oli raha vastu võtnud, siis pakkuski poisile võimalust: Ma võin su ära kastreerida, siis oled sa armeeteenistuseks kõlbmatu!

Poiss jäi nõusse – mingu või munad, peaasi, et hing sisse jääks! Tohter ruunaski poisi ära. Hiljem praakis komisjon kutsealuse välja ning tunnistas kõlbmatuks – mitte mehetunnuse puudumise vaid lampjalgade tõttu! Kuuldud Harju KEK-is. (Birkan 1997, 301/2)

Järgneva enesevigastuse loo on kirja pannud ka pseudonüümi propatria all Militaarneti arutelus osalenud mees.

Kui üks noormees, kes kohe mitte ei soovinud vene kroonusse minna, jõudis äratundmisele, et ikkagi ei aita midagi ja minek juba ukse ees... raius ta omal kirvega pöidla ja kogemata lisaks veel ühe sõrme maha. Kuna arstlik komisjon oli juba läbitud ja noormehe saatus otsustatud, siis loomulikult vihastas arste selline asjade käik päris korralikult.

Tulemus: inimene teenis 2 aastat kuskil kodust kaugel, piirivalvekoeri toites. (propatria 2005)

Ka varasest kirjandusest leiab sama motiivi, Lydia Koidula on seda kasutanud juba oma 1872. aastal ilmunud näidendis „Säärane mulk ehk sada vakka tangusoola“. Siin on Erastu Enn endal sõjaväkke mineku kartuses pöidla maha raiunud.

Tegelikult esindavad kaks eelpool toodud juttu selle pärimuse kahte omavahel seotud, aga vastandlikku poolt. Ühest küljest on folklooris suhtumine teenistusest kõrvalehoidjatesse tauniv, sest kõrvalehoidmist kohustuse ja vastutuse eest pole peetud mingiks julgustükiks isegi võõrvõimu ajal. Rahvajuttudes pääsebki enamasti võidule poeetiline legendiõiglus: kõrvalehoidjad pääsevad küll teenistusest, kuid saavad muul moel karistada. Küllap kõrvalehoidja ja enesevigastaja Erastu Enngi on osalt just seetõttu ebasümpaatne tegelane. Teisalt „töötab“ paljude nende juttude puhul ka triksteri motiiv, s.t võime ülekalvaldava kangelase idee.

Teine Tiit Birkani poolt üles kirjutatud lugu Vene sõjaväest pääsemise kohta, kui bürokraatliku segaduse tõttu sinna lihtsalt unustatakse kutsuda, tundub küll tõenäoline, aga seitse(!) aastat kroonukutse ootamine viitab siin ka rahvajutu mallis jutustusele.

1960. aastal toimus üle Eesti suur rajoonide liitmine. Selle käigus juhtus mõndagi. Mustvee ja Põltsamaa rajoonid liideti Jõgeva rajooniga. Samuti liideti sõjakomissariaadid. Üks poiss kutsuti vahetult enne rajoonide liitmist Mustvee sõjakomissariaati, võeti pass ära, saadeti kodukolhoosi tagasi ja kästi kroonu kutset oodata. Kui ma seda traktoristi kohtasin, ootas ta juba seitse aastat kroonukutset.

Kus mul kiire on; aastake veel, siis olen 27 täis ja teenistusest väljas. Eks siis, kui naist hakkab võtma, lähen küsin oma passi kätte! Oli asjaosaline ise seletanud. (Birkan 1997, 302/3)

2. Nn militaarsed unistused: peidetud relvad, salakohad, keldrid, käigud

Eesti kohalikust pärimusest, nagu eelnevalt mainitud, võib tõesti leida lugusid Teise maailmasõja ajal siia soodesse, järvedesse, jõgedesse ja metsadesse peidetud suurtükkidest, lennukitest ja tankidest. Minu kogemus ütleb, et need kohalike objektidega (järved, metsad) seotud lood võivad levida meeste seas muu kogukonna eest üsna varjatult. Oma koduküla meeste lood järve ja ümbruskonda peitunud sõjatehnikast avastasin ma alles siis, kui kohaliku ajaloo raamatu jaoks intervjuusid tegin. Meeste juttude järgi võib sõjatehnikat olla peidus ka üksikutes kõrvalistes metsataludes, kus nendega hirmutatakse pahaaimamatuid röövleid. Ühe sarnase loo on arhiivile saatnud Tiit Birkan.

Keegi Ida-Virumaa mees taastanud oma talu ja kolinud sinna elama. Majapidamine hakanud juba edenema. Ühel päeval leidis mees metsast roostetanud kergekuulipilduja koos padrunitega. Veel sõja-ajast jäänud. Mees puhastas leiu roostest ja tegi korda. Veendus, et relv on kõlbulik ja riputas tuppa seinale. Järgmisel õhtul kuuleb äkki mürinat – mitu autot sõidab maja õuele. Mees läks uksele kaema – oh sa rajakas: autodest ronivad välja maskides mehed! Peremees kargas tuppa tagasi, haaras seinalt kuulipritsi ja meestele vastu. Nood käratsevad: Raha siia!

Mees aga käristas valangu õhku ja käratas: „Kui te viie minutiga pole siit kadunud, tikin kõik autod läbi!“ Hoiatus mõjus, röövlid kadusid rutem kui muidu. Aga see kuulipilduja on mehel ikka kodus alles, ei viinud politseisse. (Birkan 1997, 399/400)

Vaenlase eest peidetud relvad on ohu allikas, aga nad võimaldavad ennast kaitsta ja vastu hakata. Sellised lood on olnud arutuse all nii nooremate kui Nõukogude ajal aega teeninud meeste seas. Kaks meest arutavad seda Militaarnetis nii.

Kuulsin just ühe tuttava käest ühe huvitava linna (või pigem maa-)legendi. Toimumisaeg: 1970. aastad (ilmselt 70. aastate alguse poole). Toimumiskoht: kusagil Tartu rajoonis. Lugu ise olnud selline, et läinud paari külamehe vahel, kes teab mis asja pärast, ütlemiseks. Ja läinud kohe korralikult. Asi lõppes sellega, et üks eriti hingepõhjani solvunud tüli osapooltest läks oma küüni, pani seal heinte all peidus olnud „tiigrile“ hääled sisse ja teise mehe maja pihta selle kahurist paugu ära. No mürsk läinud küll mööda, aga skandaal olnud kole ja „julgetel poistel“ sebimist oioi kui palju. Tank iseenesest mõista võeti mehel

muidugi käest ära. Selle kohta olevat ka Edasis mingi väike artikkel ilmunud, seda väitis rääkija kindlalt. Nii et kes raamatukogu arhiivis tuhnida viitsib, võib uurida. Kas see tank just tiiger oli, selles ma ise küll väheke kahtlen (mingi suurestükiga masin see igatahes olema pidi), aga loo rääkija polnud mitte külapoe taga 7 Bocki ära joonud vana, vaid minu hea tuttav, kes loo toimumise ajal oli nii u. 20-aastane. On keegi veel sellest loost midagi kuulnud? (Manurhin 2009)

See toimus Valgevenes ja osalised olid täitevkomitee esimees ning peessesaadetud külamees. Tiigrit ei olnud, oli 76-mm välikahur. Külanoukogu olla pihta saand küll. (polzunov 2009)

Teise mehe kommentaaris viidatakse üsna tavapärasele tegelasele nõukogudeaegsetes linnamuistendites. Minu mõnekümne aasta jooksul kogutud materjali põhjal on neis juttudes pahalaseks või vargaks tavaliselt mõni Nõukogude ametimees, näiteks kolhoosiesimees või partorg.⁷

Teatud mõttes meenutavad paljud need lood vanade aardemuistendite tähendusvälja, mille puhul narratiiv ja praktika tihtilugu põimuvad. Eestis on meeste hulgas populaarne detektorism ja osa detektoriste on huvitatud sõjatehnika otsimisest Teise maailmasõja vanadest lahingukohtadest. Ilmekas näide sellest, kuidas aastakümneid tagasi kuulnud (kuulu)jutust saanud mehelik unistus peidetud militaarvarandusest, mis reaalselt tegutsema sunnib, on jõudnud ajakirjanik Sander Punamäe kaudu avalikku visuaalmeediasse. „Postimehe täistunni“ 11-minutine videolõik näitab, kuidas tollane riigikogu liige Kalle Grünthal otsib koos ajakirjanikuga Pärnu jõest sinna uppunud vene haubitsat. Kalle Grünthalile olevat sellest 40 aastat tagasi rääkinud tema tädimees Aadu, kes olevat siin näinud (kahuri)toru ja ratast. Suurtükk olevat siia sattunud 1941. aastal Türi lahingu ajal, kui venelased Pärnu jõge ületada püüdsid. Hiljem olevat ta sellest kuulnud veel ka mujalt. Vaid Grünthalile teada olevas, maad mööda ligipääsmatus jõe osas alustatakse siis otsinguid paatidelt koos tuttava akvalangistiga. Kahuri asemel leitakse näidatud kohast hoopis 200-liitrine metallvaat. Videolugu lõpeb Kalle Grünthali sõnadega: „No põhimõtteliselt, loodetud kahurit ei õnnestunud leida. Selgus, et on metallvaat hoopis, aga mis tähendab seda, et legend elab edasi ja tuleb jätkata otsinguid, sest ma ei usu, et mu tädimees Aadu valetas!“ (Punamäe 2022). Selles lausungis peitub õigupoolest legendide sügavam tähendus ja olemus: me usume neid lugusid, sest me tahame ja vajame neid.

Videoloo käigus selgub, et Kalle Grünthal on kirglik detektorist, kes hoolimata selle tegevusega seotud ohtudest on spetsialiseerunud just militaar tehnika ja sõjamoona otsimisele. Tegelikult positsioneerib ajakirjanik juba enne otsimisaktsiooni oma suhte

---

⁷ Teisi näiteid ja põhjalikumaid kommentaare selle kohta on ära toodud minu valmivas raamatu käsikirjas „Küüned sündis. Populaarsemad 20. ja 21. sajandi kuulujutud ja legendid“. Käsikiri autori valduses.

kuulujuttude ja peategelasega – ta väidab, et Kalle Grüntalile on iseloomulik nii kuulujuttude uskumine kui teaduse saavutusi eitav hoiak.

Põnev on jälgida militaarhuvidega kogukonna arutlusi juttude tõepära, tagapõhja ja lähiajaloo üle Militaarneti teemas „Lõhkevad sulepead ja muud vidinad?“ (2005). Lisaks sõja järel justkui teedele maha puistatud lõhkevatest sulepeadest ja mineeritud nukkudest tuleb kõne alla sõda ja selle järgne aeg, sõjajärgne relvade ja laskemoona küllus, mälestused sellest, kuidas lapsed nendega tegutsesid ja missugused reaalseid ohte need endas peitsid. Jutustatakse mitmeid lugusid, mida keegi on kuskilt kuulnud, ja leidub nii kahtlejad (tegemist on folklooriga) kui uskujaid, sest Afganistani sõja ajal (1979–1989) Nõukogude Liit neid tsiviilelanike vastu suunatud tapariistu väidetavalt kasutas.

Arvan, et esiteks (nagu siin juba varem mainiti – vorstivabrikud jne.) on rahvajutul aina paisumise tendents ja, teiseks, pidasid lapsed erinevaid pulgakujulisi läikivaid vasest ja alumiiniumist kapsleid-süti-kuid sageli pliiaatsitek j.m.-ks sarnasteks asjandusteks ning pikalt siis oodata, kui seda näppides pauk välja tuli. (hillart 2005)

Plahvatavate mänguasjade kohta lugesin hiljuti „Kommunismi mustast raamatust“, et need leidsid üsna laialdast kasutamist Nõukogude vägede poolt isegi Afganistanis. Nii et paljugi, mis meile täna linnalegendina võib tunduda, ei pruugi seda ometi olla. (gnadenlose 2005)

Üsna tõenäoline tundub aga kolmas siinne arvamus, et neid jutte võiks pidada ka hoiatusjuttudeks. Tegelikult ongi moraliseeriv ja hoiatav funktsioon tänapäeva muistenditele väga omane. Selles diskussioonis osalenud mees varjunimega Frundsberg kirjutab:

Ikkagi jääb üles küsimus kui reaalne oli üldse see, et keegi (seega nähtavasti venelased) oleks Eestis selliseid asju tagalas levitanud? Või tuleb enamus neist juttudest kanda kahte kategooriasse:

1. Saksa-aegsest ajakirjandusest loetu ja siis läbi rahvajuttude meieni jõudnu;
2. Reaalsed juhtumid kus näpiti mingit lahingmoona ja siis kas teadmatusest või teadlikult (et poisikesed vahele ei jääks) selgitati juhtunut kui „õnnetust“ peibutusmiiniga.

„Eesti Sõnast“ on meelde jäänud, et selliseid asjandusi olevat nagu vene lennukitelt tagalasse alla visatud. Kas ei oleks mitte loogiline, et sellised jutud trükiti eelkõige selleks et toonased lapsed niigi igal pool vedelevat sõjamoona ei näpiks? Selles mõttes eesmärk õige – ainult et meil on siin 60 aastat hiljem juba raske tõde välja selgitada. (Frundsberg 2005)

Selle jaotuse alla kuuluvad ka Militaarnetis arutluse all olnud legendid Kaliningradist. Millegipärast saadeti paljud eestlased Nõukogude ajal aega teenima Kaliningradi,

s.o Königsbergi. Linnalegendide teemas jagasid mehed muude lugude hulgas ka oma Kaliningradi legende ja kuulujutte, mida olid kuulnud sealse teenistuse ajal või seal teeninud meestelt. Siin tuli esile terve valimik lugusid salakeldritest, sakslaste ehitatud maa-alusest linnast ja saksa sõduritest, kes end endiselt seal peidavad, kadunud merevaigutoast jms. Laiemalt tuntud olid ka lood sealsest müstilisest sillast, mida keegi kunagi lõhkuda ei tohtivat, sest see hävitavat terve linna. Need olid põnevad lood, mis võrtsitasid kunagist teenistusaega Kaliningradis, meenutati naljakaid juhtumeid kaasteenijatega, kes lugusid tõsimeeli uskusid ja fašistidest vaenlasi endiselt kartsid. Arutlustest Militaarsetis ilmneb, et need Stalingradi-Königsbergi jutud on olnud levinud ka muudes sõjaväeosades Nõukogude ajal ning neid isade jutte sõjaajast ja Stalingradi-Königsbergi saksa- ja nõukogudeaegsest minevikust vahendavad nüüd nende pojad.

3. Hoiatavad jutud distsipliinist

Hoiatavatest juttudest distsipliinist on kõige populaarsem kannatliku-kuuleka tunnimehe lugu. Militaarseti diskussioonist selgub, et samalaadne hoiatuslegend on liikunud nii Nõukogude ajateenijate hulgas kui Eesti Kaitseväes (EKV). Postilt mitte lahkumise eest on loo eri versioonides saadud kas kapralipagunid või premeeritud koduse puhkusega.

Linnalegende liigub ka sõjaväes. Meil EKV-s räägiti kõige enam seda kuulsat kapralikssaamise lugu:

Oli reamees postil ja tungis [sic!] kanget vajadust tualetti minna. Mingil põhjusel sidet polnud ja nii ta kangelaslikult kannatas kuni tegi püksid täis. Et mees aga vaatamata hirrsale hädale postilt ei lahkunud, sai kapralipaguni peale.

Noorte ajal seda lugu kuulates ei tulnud selle pealegi, et vist igale sõjaväes käinud mehele on seda lugu räägitud...Kusjuures alati nii, et eelmisel aastal...

Teine põhilugu: Tunnimees põrutas pääslas mingit naiskodanikku, enimlevinud versiooni järgi kokatädi. Jäi vahele, aga kuna automaat oli tegevuse ajal seljas, pigistati silm kinni või pääses kergema karistusega. Sedagi lugu räägiti ilmselt juba vene armees?

Kui kellelegi veel meenuvad mõned linnalegidid, mida sõjaväes räägiti, siis andke teada. (LeBon 2009a)

Peale järjekindla tunnimehe loo tõid mehed esile veel mitu distsipliiniga seotud lugu, mille moraal on lihtne, tee, mis sa teed, aga postil magamine või sealt lahkumine võib olla ohtlik. Nende juttude sisu varieerub ainult mõnede detailide piires: tunnimees või päevnik⁸ jääb postil magama ja vaenlased (kriminaalid, mustanahalised

---

8 Päevnikuks kutsuti sõdurit, kes oli korrapidaja ja valves roodu kasarmus, tavapäraselt ei olnud tal püssi, vaid ainult külmrelv (tääk v puss). Tunnimees valvas tavaliselt sõjaliselt olulisi objekte ja tal oli relv. (Info Vahur Kalmrelt, kes teenis Nõukogude armees aastatel 1975–1976.)

inimesed mägedest, soomlased) lõikavad üksusel või armeel magamise pealt kõrid läbi. Sissekannete järgi selgub, et neid jutte teavad Afganistani sõja veteranid, peale selle näiteks mehed, kes teenisid Nõukogude armees Krimmis, Koola poolsaarel ja Leningradi lähedal 1970.–1980. aastatel. Järgnevast sissekandest selgub, et Eesti Kaitseväe ajateenijate hulgas räägiti samuti neid jutte, mis kunagi Nõukogude sõjaväes levisid, kusjuures jutustaja ise määratleb lugu kui legendi.

No meile räägiti EKV-s sellist legendi, eriti just siis kui päevnikuks astusime, et Afganistanis olevat vene poole peal juhtunud selline lugu, kus päevnik jäi telgis või kasarmus magama ja juhuslikult olid talibani mehed tulnud, torganud relvapuhasustvardaga kõrva august sisse kõik magajad surnuks, aga päevnikut mitte. Kui see ükskord ärkas ja nägi toimunut, siis vajutas kohe iseenese hävitusnupule. Ja loo moraal oli see, et me ei tohi mingi hinna eest magama jääda postil... (dude 2009)

Mitmed diskussioonis osalejad märkasid selle loo puhul tüüpilist mustrit: tavaliselt jääb tunnimees või päevnik ise ellu, samal ajal kui teised tapetakse. Teda võrreldakse siin tabavalt vene muinasjuttudest tuntud Loll-Ivaniga, kellel on alati õnne ja kes tuleb keerukatest olukordadest võitjana välja. Ilmselt on selles õnneliku pääsemise motiivis sõdurifolkloorile midagi üsna iseloomulikku, see on võrreldav jutuga „Madu päästab poisi“, kus tervest väeosast jääb õnnekombel ellu ainult kokk, kes parasjagu madudele toitu viib (Kalmre 2018).

Tegelikult võib ilmselt enamiku Militaarneti distsipliinist rääkivate hoiatuslugude puhul tõdeda, et tegemist ei ole ainult eesti ajateenijate repertuaariga, vaid sõjaväes üldisemalt käibel olnud legendidega. Eesti ajateenijatel poleks ju põhjust karta soomlasi, kes üle jää ja lume magavatel sõduritel kõrisid läbi lõikama tulevad, kui päevnik puhkab. Ometi teadsid ka nemad seda venelaste hulgas ilmselt Talvesõja või Jätkusõja hirmu mõjul sündinud legendi.

Leningradi oblastis, Krasnaja Gorka ühes sõjaväeosas hirmutati noormadruseid sellega, et talvel tuisuga tulid soomlased üle mere (mööda jääd) ja lõikasid tervel roodul kõrid läbi, sest päevnik magas. No mõni vennike jäi seda ka uskuma. (donnervetter 2009)

4. Suhted naistega ja seks armeeteenistuse ajal

Loomulikust keskkonnast ja vastassoost eraldatud meeste seltskonnas on naiste ja seksi teemalised jutud ilmselt üsna tavalised. Militaarneti linnalegendide vestlusringis tulevad esile mõned süžeed sõjaväes ringelnud lugude kohta. Üks niisugune oli siin juba eelnevalt näiteks toodud kokatädiga seksiva tunnimehe lugu. Sõdurid on tavaliselt leidlikud neis pikantsetes situatsioonides, aga mõnel juhul saavad ka karistuse

oma ebasünda käitumise eest. Nende juttude hulgas on isegi Nõukogude armees levinud kuulujutt salaja sõdurite joogi hulka segatavast ainest, mis pidi pärssima noorte meeste sugutungit.

Minu meelest oli veel üks kummaline asi selle tee ja kisselli sisse segatava rohuga mis pidi pärssima seksuaaltungit. Samas ei tea ükski kokk ega meedik sellisest asjast midagi. Alguses uskusin isegi aga pärast enam mitte. (fireman 2009)

Seksuaalsuse pärssimine ja esilekutsumine on ilmselt teemad, mis just sõjaväes ja sõdades esile tulevad. Venemaa sissetung alguses Ukrainasse räägiti samuti kuulujutte sellest, et vene sõduritele anti seksuaalseid tunge esile kutsuvat ainet. Vägivald naiste vastu oli siis üheks lisarelvaks Ukraina alistamiseks.

5. Nõukogude propagandat naeruvääristavad lood

Eesti kutsealused olid üldiselt väga skeptilised Nõukogude võimu ja propaganda suhtes. Nõukogude propaganda tähendas omal ajal Nõukogude korra idealiseerimist lääneriikide ees ja Vene propaganda töötab ka praegu Vene maailma ja Lääne maailma vastandustel. Vahest üks Nõukogude sõjaväes levinud kõige absurdsem kuulujutt, mis Militaarnetis ära toodi, oli järgnev:

Üks vanem mees rääkis kunagi, et allveelaeval teenides keelati neil mingil hetkel peldikus ajalehepaberi tarvitamine – kõik läheb ju vette, imperialistid korjavad lehe üles ja saavad saladused teada. Sai poisikesena täitsa usutud. (LeBon 2009b)

Võrreldes kolme eelneva teemajaotuse linnalegendideks kvalifitseeruva materjaliga ei ole neljanda ja viienda jaotuse lugude kohta Militaarnetis eriti palju näiteid. Võib ainult oletada, et ehk oli seksiteema liiga isiklik (obstsöönseid jutte avalikult ligipääsetavas Militaarnetis üldiselt välditi). Ühe teksti puhul ei olnud ma päriselt kindel, kas see kvalifitseerub just linnalegendiks, tegemist võis olla tõesti aset leidnud sündmuse vahendamisega. Ka propaganda teema oli siinsetes aruteludes vähe esil, tundus vist liiga keeruline ja mittepaeluv. Ilmselt naeruvääristatakse Nõukogude propagandat sõdurihuumori kaudu palju efektiivsemalt.

6. Jutud „kultuurilisest teisest“ Nõukogude sõjaväes

Eespool oli juttu sellest, et Nõukogude sõjaväeosad olid ilmselt täiesti ideoloogiliselt ja plaanipäraselt eri rahvuste ja kultuuride „sulatusahjud“. „Kultuurilised teised“ olid neis lugudes tavaliselt tumedanahalised, harimatud, rumalavõitu, imelike toidu- ja seksuaaleelistustega. Nende juttude stereotüüpne motiiv oli tavaliselt see, et need

mehed võeti sõjaväkke siis, kui nad oma kodust mägedest alla külla soola järele tulid. Neile „kultuuriliselt teistele“ anti tihtilugu halvustavaid nimesid, näiteks mustad, urjukid, tšurkad, mägede pojad jm. Eestlasi tituleeriti aga Nõukogude sõjaväes hüüdnimedega nemets, frits, kuratik, fašist jm (vt Tammer 2010, 44–47).

Veel üks tšurkade kohta käiv legend – vend teenib teist aastat, saab kodust kirja ja rõõmustab et sai poja. Kui püüti selgeks teha kuidas ja kui kaua lapsi tehakse siis rehmas käega et pole miskit, isa tegi kuna tema peab kroonus olema. Aga meil toimus see päriselt terve tšurka suguvõsa koos maimukesega saabus väeosa aia taha, staabiülem maksti kinni ja pidu käis aia taga taboris paar ööd järjest. Kutt tõi ka meile külakosti – lambasooles varsalihast suitsuvorsti, mingit hobuseliha tarretist, sinki jne, kõik oli kas hobuse või lambalihast. Igal juhul siis oli see kraam väga suupärane. Lisaks muidugi mingid rohelised nätsked pallid, mille küljest materjali tubaka sisse segati, siis rohelised väiksed terad mis tuli keele alla panna ja veel kuivatatud õie toormaterjali lehed, millest kitsejalga tehti. No seda kraami toodi kutile sellises koguses et jagus poolele väeosale paariks kuuks. (AddressUnknown 2009)

Kokkuvõtteks

Paljud siin esitletud legendid ning nendega seotud kuulujutud on laienenud väljapoole sõdurite grupifolkloori piire ning esindavad meeste kujutelmi laiemalt (sohu uppunud tankid või heinaküüni peidetud relvad, järvedes peituvad sõjalennukid). Kogu seda meeste folkloori ühendav märksõna on militaarsus.

Üldiselt võib täheldada, et need eritekkelised, eri aegadel ja olukordades ning eri põlvkondade meeste hulgas ringelnud tõsilugudena (uskumusjuttudena) räägitud lood vestavad sõjaväes teenimisest, sõjakogemusest või muudest relvade ja sõjamoona seotud teemadest. Neis lugudes kostab sõjast kui ammu aset leidnud sündmusest rääkimise põnevus.

Need jutud kirjeldavad ja väljendavad soostereotüüpe, defineerivad maskuliinsust meestele meelepärases võtmes ning pakuvad käitumismudeleid väljendades mehelikke unistusi üldisemas mõttes. Need linnalegendidena käsitletavat lood nii keelavad kui julgustavad teatud sookäitumisi ning neis on kirjeldatud kultuuriliselt meeste puhul soositud käitumist ja omadusi – iha seikluste ja adrenaliini järele, võimu, mehelikku tugevust ja jõudu, kavalust, intelligenti ja vastuhakku kurjale.

Ajateenijate lugude kangelased on enamasti kõige alamal astmel sõdurid, kes tulevad oma eluga toime ja saavad isegi preemia. Nõukogudeaegsed ajateenijate mälestused, aga legendid palju üldistavamal moel, näitavad võõra riigi ja ideoloogiaga armees teeniva sõduri mentaliteeti ja mõttemaailma: sõjavägi on mahavisatud aeg, mis tuleb kuidagi ära olla ja samas püüda selle elu kõiki võimalusi enda huvides targalt ära kasutada. Ajas universaalsed on olnud ka sõjaväeteenistuse vältimise lood, sest tahe võõra võimu armees teenimiseks oli olematu. Nii oli see Vene tsaariarmees ja nii oli see Nõu-

kogude armees. Aga mitmes loos toimib ka legendi õiglus: argpüksid ja enesevigastajad saavad omal moel karistatud. Huvitav ja mõnevõrra ootamatu on see, et mitmed meeste pärimusele ja sõdurielule iseloomulikud legendid on universaalsed ja tuntud ka tänapäeva Eesti kaitsejõudude ajateenijate hulgas. Siin esitatud stereotüüpsed hinnangud lõunamaistele ajateenijatele ja suur osa nende lugude motiive ei pärine algupäraselt mitte eestlastelt, vaid kajastavad suurvene kolonialistlikku suhtumist üldisemalt. Ilmselt kattuvad nõukogudeaegsete sõdurilegendidega üldisemalt ka siin esitatud teise, kolmanda ja neljanda jaotuse süžeed ja motiivid. Kuivõrd ja mil määral täpsemalt, seda on ilmselt võimalik analüüsida mõne tulevikus ilmuva vene sõdurifolkloori käsitluse järel.

See üsna hõre materjal, mis autoril siiani kasutada on olnud, toob välja vahest olulisemad meeste juttudesse kanaliseeritud kogemused, unistused, uskumused, ideed ja tavad, aga ilmselt oleks siit edasi minnes perspektiivikas edaspidi teemat laiendada, kui õnnestub lisamaterjali koguda ning vahest siis juba mõnda kindlat militaarsete legendide teemat põhjalikumalt käsitledes kaasata uurimusse ka mälestused ja sõdurihuumori.

Artikkel on valminud Eesti Kirjandusmuuseumi projekti „Folkloori narratiivsed ja uskumuslikud aspektid“ (EKM 8-2/20/3) ja Eesti Haridus-ja Teadusministeeriumi projekti „Eesti kultuuri arengumustrid“ (EKKD-III2) raames.

Allikad

AddressUnknown. 2009. „Linnalegendid.“ 17. juuli 2009, 23:03. <https://www.militaar.net/phpBB2/viewtopic.php?t=16672&hilit=linnalegendid>.

Armeehuumor: anekdoovid. 1996. Tallinn: Maa.

Birkan, Tiit. 1997. [Kaastöö ERA kogumisvõistlusele, 29. detsember.] Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv, EFA II 24, 252/431.

Daucé Françoise. 2004. „K. Bannikov. Antropoloogia ekstremal'nykh grupp. Dominanthe otnoshenie sredi voennosluzhashchikh srochnoi sluzhby Rossiiskoi Armii, RAN, Moskva, 2002. 399 p.“ [Arvustus.] – *The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies*, nr 1. Dedovshichina: From Military to Society. <https://doi.org/10.4000/pipss.228>.

Barden, Thomas E. ja John Provo. 1995. „Legends of the American Soldiers in the Vietnam War.“ – *Fabula* 36 (3/4): 217–229.

Bennett, Gillian. 1988. „Legend: Performance and Truth.“ – *Perspectives on Contemporary Legend III. Monsters with Iron Teeth*, toimetanud Gillian Bennett ja Paul Smith, 13–36. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Brunvand, Jan Harold. 1981. *The Vanishing Hitchhiker. American Urban Legends and their Meanings*. New York; London: W. W. Norton & Company.

———. 2000. „Some Oddities of Military Legendry.“ – *The Truth Never Stands in Way of a Good Story*, 149–159. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.

———. 2001. „Military Legends.“ – *An Encyclopedia of Urban Legends*, 262–263. New York; London: W.W. Norton & Company.

donnervetter. 2009. „Linnalegendid.“ 26. jaanuar 2009, 22:02. <https://www.militaar.net/phpBB2/viewtopic.php?t=16672&hilit=linnalegendid>.

dude. 2009. „Linnalegendid.“ 25. jaanuar 2009, 11:56. <https://www.militaar.net/phpBB2/viewtopic.php?t=16672&hilit=linnalegendid>.

fireman. 2009. „Linnalegendid.“ 25. jaanuar 2009, 22:46. <https://www.militaar.net/phpBB2/viewtopic.php?t=16672&hilit=linnalegendid>.

Fruntsberg. 2005. „Lõhkevad sulepead ja muud vidinad?“ 17. aprill 2005, 17:22. <https://www.militaar.net/phpBB2/viewtopic.php?t=975>

gnadenlose. 2005. „Lõhkevad sulepead ja muud vidinad?“ 12. aprill 2005, 9:57. <https://www.militaar.net/phpBB2/viewtopic.php?t=975>

Henken, Elissa R. 2004. „Gender Shifts in Contemporary Legends.“ – *Western Folklore* 63 (3): 237–256.

Hiiemäe, Mall. 1992. *Vahva punasõduri ustaav*. Tartu: Tungal.

———. 1996. „Kaasaja sõdurifolkloor: millest ja kuidas?“ – *Mängult-päriselt*. Tänapäeva folkloorist II, toimetanud Mare Kõiva, 7–25. Tartu: Eesti Rahvaluule Arhiiv; Eesti Keele Instituut.

hillart. 2005. „Lõhkevad sulepead ja muud vidinad?“ 11. aprill 2005, 10:22. <https://www.militaar.net/phpBB2/viewtopic.php?t=975>

Kalmre, Eda 1996. „Vorstivabrikutest kassitoiduni ehk mõnda linnalugudest.“ – *Mängult-päriselt*. Tänapäeva folkloorist II, toimetanud Mare Kõiva, 136–155. Tartu: Eesti Rahvaluule Arhiiv; Eesti keele Instituut.

———. 2008. *Hirm ja võõraviha sõjajärgses Tartus. Pärimuslooline uurimus kannibalistlikest kuulujuttudest*. Tänapäeva folkloorist 7. Tartu: EKM Teaduskirjastus.

———. 2018. „Legends about the Afghanistan War.“ – *What a Wonderful World of Legends. Articles on rumours and legends*, 23–38. [Tartu:] ELM Scholarly Press.

LeBon. 2009a. „Linnalegendid.“ 25. jaanuar 2009, 0:36. <https://www.militaar.net/phpBB2/viewtopic.php?t=16672&hilit=linnalegendid>.

———. 2009b. „Linnalegendid.“ 16. juuli 2009, 23:22. <https://www.militaar.net/phpBB2/viewtopic.php?t=16672&hilit=linnalegendid>.

Manurhin. 2009. „Linnalegendid.“ 6. august 2009, 23:25. <https://www.militaar.net/phpBB2/viewtopic.php?t=16672&hilit=linnalegendid>.

Oidsalu, Meelis 2023. „Fookus: Tsiivilajateenistuse debatt lonkab mõlemat jalga.“ – *Postimees*, 11. detsember. <https://arvamus.postimees.ee/7916503/fookus-tsiivilajateenistuse-debatt-lonkab-molemat-jalga>.

polzunov. 2009. „Linnalegendid.“ 11. august 2009, 22:09. <https://www.militaar.net/phpBB2/viewtopic.php?t=16672&hilit=linnalegendid>.

propatria. 2005. „Kuidas olete pääsenud ajateenistusest?“ 12. detsember 2005, 19:51. <https://www.militaar.net/phpBB2/viewtopic.php?t=3142>

Punamäe, Sander. 2022. „Täistund. Sander Punamäe otsib koos Kalle Grünthaliga Pärnu jõest maailmasõjaaegset vene kahurit.“ – *Postimees*, 27. september. <https://www.postimees.ee/7614563/taistund-sander-punamae-otsib-koos-kalle-grunthaliga-parnu-joest-maailmasojaaegset-vene-kahurit>.

Regamey, Amandine. 2017. „Women-Snipers from Chechnya to Ukraine: A Post-Soviet War Legend.“ – *Folklore*, nr 69, 115–144.

Saare, Anu. 1999. „Arst kirjutas noormeestele lampjalgu.“ – *Eesti Päevaleht*, 8. september.

Sildam, Toomas. 1999. „Afganistan: Eesti poisid mängisid miiniväljal jalgpalli.“ – *Postimees*, 13. veebruar.

Tammer, Enno, toim. 2010. *Nõukogude armee ja Eesti mees. Meie mälestused*. Tallinn: Tammerraamat.

Tuisk, Astrid. 2018. „Sõjamoona mängimine Eestis Teise maailmasõja ajal ja pärast seda: folkloristlik vaatenurk.“ – *Mäetagused*, nr 71, 175–196.

Uudisleht. 1938. „Hambad suust – et pääseda kroonust. Huvitavaid kohtuotsuseid 100 aasta eest.“ – *Uudisleht*, nr 12, 23. jaanuar.

Vare, Priit. 2000. „Lampjalgade asemel arvutisõltuvus: arvutiviirus muudab sõjaväe teatrilavaks.“ – *Eesti Ekspress*, 9. märts.

Virtanen, Leea. 1987. *Varastettu isoäiti. Kaupungin kansantarinoita*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Eda Kalmre – (PhD) vanemteadur Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonnas. Ta on kirjutanud monograafiaid, artikleid, antoloogiaid eesti laste ja noorte pärimusest, rahvajututüüpidest, folkloristika metodoloogiast ja ajaloost. Tema viimaste aastakümnete eriline tähelepanu on suunatud tänapäeva folkloori, muistendite, kuulujuttude, ajaloo ja meedia suhete, rahvajuttude sotsiaalpoliitiliste aspektide suunas. Need on ka tema monograafiate „The Human Sausage Factory: A Study of Post-War Rumour in Tartu“ (Rodopi 2013), „What a Wonderful World of Legends“ (ELM Scholarly Press 2018) teemaks.

E-post: eda.kalmre[at]folklore.ee

Men's Stories: An Insight into the Tradition of Military Legends

Eda Kalmre

Keywords: military legends, rumours, soviet army, military tradition, military service

The article focuses on the military tradition of men mainly in the Soviet army, but also through legends and related rumours among men who served in the Estonian Defence Forces. Many of these stories, which created a sense of group unity in the Soviet army, are still in the oral tradition of men. Unfortunately, they were not collected during the spread of the stories, now it is possible to get an idea of this tradition through the discussion groups of special military interest internet communities (for example www.militaar.net). The material received in the folklore archive in the 1990s also provides some sources for comparison.

The article is a folkloristic study carried out keeping in mind the special and regular framework of the same folktale genres (legend, urban legend, rumour) and motifs. Urban legends are characterised by traditionality, themes, plots and motifs. In some cases, as will be seen in the article, similar motifs and storylines can be found throughout history.

Military folklore is not a homogeneous substance, some of it is universal material related to military service, weapons or other similar material, and some is created and spread in the relevant context, for example during wars or conflicts. Several legends and rumour cycles based on military folklore that originally circulated in the repertoire of men or soldiers later reached a wider audience. These are, for example, the legend *The Snake Saves the Boy*, which is related to the war in Afghanistan and known in the territories of the former Soviet Union; rumours about female snipers of Baltic origin, i.e. the *White Tights*, which have circulated among Russian soldiers since the beginning of the 1990s, emerging in various military operations initiated by expansionist Russia, most recently in Ukraine, for example. The story has been used in official Russian propaganda for decades.

The legends and rumours recounted by men and ex-soldiers discussed in this article focus on stories of hidden weapons and secret routes, discipline, ways to avoid military service, relationships with women during military service, fate, and lucky draws. Among this material, you can also find examples of stories mocking Soviet propaganda and the so-called cultural other in the Soviet army.

The heroes of conscript stories are mainly low-ranking soldiers who cope with their lives and even receive a reward. Soviet-era conscripts' memories, and legends in a much more general way, show the mentality and world of thought of a soldier serving in the army of a foreign country and ideology: the army is a waste of time, time that must somehow be stretched out and whiled away; and at the same time one must try to use all the opportunities of this life wisely for your own benefit. Stories of avoiding military service have also been found throughout all periods, because the will to serve in the army of a foreign power was non-existent. So it was in the Russian tsarist army, and so it was in the Soviet army. But in several stories, the justice of the legend also works: cowards and self-harmers receive suitable punishment. It is interesting and somewhat unexpected that several legends characteristic of men's lore and soldier's lives are universal and well known among members of the Estonian Defence Forces today. The stereotypical assessments of the conscripts presented here and many of the motifs of these

stories do not originally come from Estonians but reflect the Great Russian colonialist attitude more generally.

These narratives have strong, apparently gender-specific, commonalities and belief bases, and are characterised by repetition. For example, stories of avoiding military service in a totalitarian state go back centuries. Military legends convey the expectations, values and ideologies of men and tell about seemingly true events in recent history. Military legends and related rumours describe and express gender stereotypes and define masculinity in a way that pleases men. These stories offer models of behaviour and express masculine dreams in a more general sense. At the same time, these stories, considered urban legends, both prohibit and encourage certain gender behaviours and describe the culturally favoured behaviours of men – the desire for adventure and adrenaline, power, masculine strength, cunning, intelligence and resistance to evil.

Eda Kalmre (PhD) is senior research fellow at the Department of Folkloristics at the Estonian Literary Museum. She has written monographs, articles, anthologies and textbooks about Estonian children and youth lore, about the types of Estonian folktales, history and methodology of folklore. She has focused special attention in recent decades on contemporary folklore, legends, rumours, history and media relations, and the socio-political aspects of folk tales. Her monographs *The Human Sausage Factory: A Study of Post-War Rumour in Tartu* (Rodopi 2013) and *What a Wonderful World of Legends* (ELM Scholarly Press 2018) are concerned with this field.

E-mail: eda.kalmre[at]folklore.ee